

Голові разової спеціалізованої вченої ради PhD 8423
Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору
Коломоєць Т. О.

РЕЦЕНЗІЯ

PhD, доцента кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
Титаренко Марини Володимирівни
на дисертацію Юркова Едуарда Олеговича
«Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного
судочинства: теорія та практика», поданої на здобуття наукового
ступеня доктора філософії в галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. У дисертаційному дослідженні Юркова Едуарда Олеговича розглядаються актуальні теоретичні і практичні питання вдосконалення застосування стандартів адміністративного судочинства у процесі рецепції міжнародного та європейського досвіду на основі аналізу вітчизняного та іноземного законодавства, правової доктрини і матеріалів судової практики з відповідних питань.

В контексті проведення адміністративної та судової реформ актуальною залишається проблематика дотримання належного рівня здійснення правосуддя системою адміністративних судів України, на яких покладається завдання захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб. До того ж, не викликає заперечень той факт, що здійснення ефективного адміністративного судочинства має безпосередній вплив на рівень розвитку суспільства та держави, що особливо актуальним питанням постає в нинішніх умовах утвердження української незалежності та самобутності. Система адміністративних судів продовжує бути гарантом реалізації припису, закріпленого положенням статті 3 Основного Закону держави, яким

утверджується пріоритетна роль людини, її життя, прав та свобод як найвищої соціальної цінності. На сьогодні одним із чинників, що реалізує безпосередній вплив на здійснення ефективного, прозорого, незалежного, неупередженого та справедливого адміністративного судочинства є запозичення позитивного міжнародного та європейського досвіду.

Українська правова система не може існувати ізольовано та відокремлено від здобутків цивілізованого світу, право як здобуток людства існує інтегровано та має спільні риси реалізації у межах правових різних соціальних формацій. Зазначене свідчить про універсалізацію права, дифузію правових систем, а також посилення взаємозалежності приватного та публічного компонентів в межах системи правовідносин за умови поступового зникнення межі між приватним та публічним. Наведене обґрунтовує актуальність запропонованої у дослідженні тематики та пояснює потребу у глибокому теоретичному дослідженні процесу рецепції міжнародних та європейських стандартів адміністративного судочинства. Додатково слід визнати, що запропонована проблематика даної роботи має комплексний та багатогранний характер.

Актуальність теми дослідження зумовлена також необхідністю подальшої наукової розробки питань правової природи та системи стандартів адміністративного судочинства з огляду на євроінтеграційні процеси України; потребою у формуванні нового підходу розуміння рецепції права з урахуванням процесів універсалізації, конвергенції, уніфікації правових систем в межах реалізації стандартів адміністративного судочинства; необхідністю розвитку теоретичних та наукових напрацювань щодо виконання завдання адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду; потребою у формуванні нових підходів та пропозицій з правозастосування з метою удосконалення правових норм, які закріплюють стандарти адміністративного судочинства в Україні.

Наукове значення та практична цінність проведеного дисертаційного дослідження посилюється тим, що воно є одним із перших комплексних

змістовних досліджень теоретичних та прикладних основ реалізації рецепції стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду, а результати дослідження у формі наукових узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права, сприяють формуванню нових поглядів правозастосування та теоретичного усвідомлення окресленої проблематики.

Викладені у вступі та в основній частині роботи положення, які стосуються постановки проблеми, переконують в тому, що теоретичні та практичні аспекти та висновки роботи є важливими для науки адміністративного права.

З огляду на все вищевикладене є підстави стверджувати, що обрана автором тема дослідження має комплексний характер і значний рівень актуальності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, є аргументованими та переконливими. У роботі для обґрунтування та посилення аргументації наведених висновків було використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел адміністративного права, теорії права, законодавства України та Європейського Союзу. Позитивної оцінки також заслуговує глибокий аналіз нормативної бази – актів окремих інституцій ЄС та Ради Європи, судова практика у вигляді рішень Європейського суду з прав людини.

Безперечно можна зазначити, що автор дисертаційного дослідження продемонстрував високий рівень наукового викладу матеріалу, показав вміння застосовувати наукові методи пізнання об'єктивної дійсності (узагальнення, системного аналізу, синтезу, діалектичний метод, історичний метод, логічний метод, методи індукції та дедукції, системно-структурний метод, порівняльно-правовий, логіко-юридичний метод, метод документального аналізу, порівняльно-ретроспективний метод, формально-юридичний метод, метод

альтернатив), використання яких позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних результатів. Зазначені результати дослідження свідчать про те, що дисертант здатен аналізувати наукові джерела та нормативно-правові акти, аргументовано відстоювати власну наукову позицію, а також формулювати теоретичні висновки.

В роботі на основі теоретико-прикладного аналізу автором визначено, що стандарти адміністративного судочинства реалізується через призму співвідношення публічного та приватного інтересу у суспільстві. Визначено, що стандарти адміністративного судочинства спрямовані на врівноваження балансу публічного та приватного, оскільки лише задовольняючи інтерес приватний, публічна воля може бути реалізована ефективно та релевантно суспільному запиту. Обґрунтовано, що стандарти адміністративного судочинства виступають у ролі формального нормативного базису функціонування адміністративного судочинства та забезпечують здійснення адміністративними судами правосуддя, гарантують потенційне дотримання і захист прав, свобод та інтересів приватних осіб в межах публічно-правових спорів.

Переконливими видаються висновки про те, що на формування стандартів адміністративного судочинства впливає також ґрунтовне розуміння природи таких явищ, як верховенство права, рівність, законність, незалежність (які є базовими для системи правосуддя). Обґрунтовано, що історичні передумови розвитку процесів глобалізації та визнання прав людини найвищою соціальною цінністю відіграли значну роль на процесі формування комплексу засадничих умов функціонування судової влади. Її відокремленість, незалежність та неупередженість як імперативні вимоги функціонування з часом трансформувались в окремий інститут, який покликаний забезпечити ті завдання адміністративного судочинства, які передбачені відповідними положеннями КАС України.

Автором визначено, що додатковими чинниками, які сприяли формуванню стандартів адміністративного судочинства, є тривале

реформування адміністративної юстиції та зміна концепції державного управління на концепцію публічного адміністрування та людиноцентризму, а також євроінтеграційні процеси України, які виступають у ролі каталізатора змін у частині з'ясування значення та ролі стандартів адміністративного судочинства, що пояснюється значною кількістю імперативних та диспозитивних актів, зміст яких значно розширює праворозуміння висхідних положень та уявлень про верховенство права та справедливість, які в свою чергу формують основи для розуміння стандартів здійснення адміністративного судочинства.

Аргументованими видаються висновки стосовно системи міжнародних та європейських стандартів адміністративного судочинства та можливості їх практичного застосування в межах правової системи України.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація є одним із перших комплексних змістовних досліджень теоретичних та прикладних основ реалізації рецепції стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду, а результати дослідження у формі наукових узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права. В роботі відсутні будь-які ознаки академічної недоброчесності (плагіату, самоплагіату, фабрикації та ін.).

Автором правильно визначено об'єкт і предмет дослідження. Мету дослідження визначено коректно, перелічені завдання цілком відповідають поставленій меті. Метою дисертації є виявлення особливостей та формування нового наукового підходу у дослідженні наукової природи рецепції стандартів адміністративного судочинства та формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій теоретичного та практичного характеру, які сприяють ефективному здійсненню адміністративного судочинства.

Структура дисертації є логічною, послідовною та обумовлена завданнями і метою дослідження. Дисертантом за темою дисертаційної роботи

опубліковано 13 публікацій, з яких 5 є науковими статтями у вітчизняних наукових фахових виданнях, а також 8 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Опубліковані Юрковим Е. О. наукові статті, тези конференцій різних рівнів за темою дисертаційного дослідження мають безпосередній зв'язок з усіма структурними частинами проведеного дослідження та конкретизують основні положення його наукової новизни, що свідчить про апробацію результатів дослідження.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу й загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтована актуальність дослідження, визначено його мету та завдання, писано методологічну основу дослідження, визначено об'єкт та предмет дослідження, описано зв'язок з науковими темами та обґрунтовано потребу у проведенні даного дослідження відповідно до програм державного рівня, зазначено нормативну та джерельну базу.

У першому розділі роботи проведено глибокий аналіз теоретичних і правових підходів до визначення стандартів адміністративного судочинства. Проаналізовано конституційне та нормативне закріплення стандартів судочинства. Зроблено проміжний висновок, що стандартизація адміністративного судочинства не обмежується приписами норм законів, а підлягає більш широкому тлумаченню та застосуванню з урахуванням доктринальних положень та уявлень про право та справедливість.

Запропоновано розуміння, відповідно до якого при вирішенні публічно-правових спорів адміністративним судам слід виходити з позиції, що розуміння права є ширшим ніж розуміння закону, тому загальні засади правовладдя та зміст категорії справедливості повинні стати основними стандартами діяльності судів адміністративної юрисдикції. Дане твердження додатково обґрунтовується фактом того, що приватна особа, порушуючи спір фактично проти держави, повинна мати повний гарантований самою ж

державою інструментарій судового захисту та відсутність сумнівів у його законності та правомірності, що сприятиме утвердженню міжнародних стандартів в галузі дотримання прав людини і громадянина та наблизитиме Україну та її громадянське суспільство до критеріїв відповідності статусу члена Європейського Співтовариства.

У другому розділі дисертаційного дослідження досліджено специфіку та особливості явища рецепції права в контексті історичних процесів запозичення основ римського права та формування нових правових систем. Прослідковано зв'язок між публічним та приватним складниками в правових системах, з'ясовано роль рецепції та її місце в межах кожного з них.

Заслужовує на увагу здійснений автором детальний аналіз системи стандартів адміністративного судочинства. Зазначено, що рецепція виступає у ролі способу акультурації законодавства та системи права загалом. В контексті дослідження акультурації права, яка має наслідком його універсалізацію, з'ясовано, що акультурація відображає релевантні часу підходи стосовно цінності права як суспільного регулятора, дослідження якого є особливо важливим при становленні системи загальних засад здійснення захисту прав приватних осіб від незаконних дій суб'єктів владних повноважень. Встановлено, що акультурація через процеси та стадії рецепції формує нову систему правової ідеології у країні, відображаючи настрої та рівень дотримання прав людини, яка визнається найвищою соціальною цінністю. Відповідно, акультурація, а саме процес її реалізації, можливий за умови панування суспільної зацікавленості у рецепції та залежить від рівня гнучкості правової системи, яка в свою чергу залежить від різноманітних політико-державних тенденцій розвитку.

Досліджено два рівня взаємодії правових систем: національний та міждержавний. Встановлено, що в обох випадках можна вести мову про рецепцію як спосіб покращення законодавства та правової системи загалом. Обґрунтовано, що для формування та дотримання стандартів адміністративного судочинства виокремлення двох рівнів є важливим та

необхідним з огляду на потребу у забезпеченні їх дотримання на міжнародному рівні при визнанні міжнародною спільнотою та організаціями рівня дотримання прав, свобод та інтересів приватних осіб.

Визначено, що рецепція права відображає процеси універсалізації, уніфікації та акультурації права, сприяє його змістовному наповненню за умови готовності правової системи до таких змін, а також виступає додатковим індикатором необхідних змін в суспільно-правовому регулюванні, оскільки необхідність у рецепції є підтвердженням існування правової ситуації, яка потребує зовнішнього втручання.

Переконливим видається висновок, що для системи стандартів адміністративного судочинства характерним є наявність особливих гібридних форм рецепції, які в науці та теорії права можуть розцінюватись як окремі правові явища. Так, до особливих форм рецепції запропоновано віднести конвергенцію права, яка може тлумачитись як сучасна форма рецепції права, яка об'єктивно виникає на етапі формування нових спільних цінностей між сторонами, в даному випадку – країнами, які запозичують нові правові істини, що можуть трансформуватися у норми права; визнання конвенційних положень або ж конвенційне закріплення стандартів – форма, що логічно слідує з концепції формальної визначеності верховенства права і полягає у визнанні Україною як стороною положень угод, договорів та конвенцій, що в подальшому сприяє нормативному закріпленню положень даних актів; врахування рекомендацій та висновків окремих міжнародних органів; гармонізація законодавства, що регулює здійснення адміністративного судочинства, що є похідним явищем від правової інтеграції і набуло піку практичного поширення після створення спільного політичного, економічного, соціального та правового простору Європейського Союзу; імплементація правових приписів, яка полягає у імперативному або добровільному запозиченні; адаптація законодавства, яка є сучасною формою рецепції європейського досвіду та цінностей, в тому числі і у сфері адміністративного судочинства.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений напрямам вдосконалення процесу реєстрації стандартів адміністративного судочинства. Позитивно слід оцінити висновок, зроблений при аналізі практики ЄСПЛ в частині реалізації стандартів адміністративного судочинства, який дозволяє стверджувати, що інституціями ЄС та Ради Європи імперативно визнається рівність публічних та приватних суб'єктів у процесі правосуддя, встановлено заборону свавілля, перевищення повноважень, дискрецію у ході судового вирішення справ, що досить позитивно можна оцінити у ході дослідження основ адміністративного судочинства. Найважливішою проблемою для реалізації стандартів адміністративного судочинства встановлено неоднозначне та широке тлумачення положень статті 6, незважаючи на значний масив правозастосовної бази, що слідує із неоднозначного тлумачення цивільного компоненту.

Релевантним сучасному стану правової дійсності запропоновано вважати підхід, відповідно до якого національним судам слід дотримуватись підходу, за якого категорія цивільності порушених прав приватних осіб існує у розрізі протилежності категорії кримінального спору, а статтю 6 визнавати процедурною гарантією, яка передусім надає право доступу до суду і право на судовий розгляд упродовж розумного строку з усіма подальшими елементами та висновками, що з цього об'єктивно слідують. Відповідно, дія статті 6 Конвенції не обмежена порушенням цивільних прав приватних осіб; положення статті 6 Конвенції поширюється і на спори за участю суб'єкта владних повноважень; стаття 6 гарантує перш за все доступ до суду (можливість оскарження рішення) та розумні строки розгляду справи та виконання рішення суду; розширене (на противагу виключно «цивільному») тлумачення сфери дії у просторі положення статті 6 Конвенції сприятиме формуванню релевантної прецедентної практики ЄСПЛ.

Отже, узагальнений виклад основного змісту та елементів наукової новизни дисертації Юркова Е. О. свідчить про те, що в ній проведені важливі теоретичні дослідження, зроблені висновки, що стосуються питання реєстрації

стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду. Все вищевикладене дає достатні підстави зробити узагальнений висновок, що зміст дисертації Юркова Е. О. в повній мірі розкриває тему роботи та завдання дослідження, що також свідчить про досягнення мети дослідження. Надана на рецензування дисертація є завершеною науковою працею, а сама наукова робота над дисертацією свідчить про високий рівень фахової підготовки здобувача за досліджуваною проблематикою.

Оцінка змісту дисертації. Робота виконана на високому теоретичному та прикладному рівні, забезпечує повноту виконання мети, завдань дослідження.

Викладені у роботі висновки та шляхи вдосконалення системи адміністративного судочинства підтверджують, що підготовлена Юрковим Е.О. дисертаційна робота є важливим внеском у розвиток науки адміністративного права в Україні.

Дисертація відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Юркова Е. О., не можна не відзначити й певні його недоліки, суперечливі або спірні положення:

1. Автор зазначає, що «формування системи стандартів адміністративного судочинства бере свій початок з історичного розвитку

концепції верховенства права, яка роками утверджувалася в свідомості та поведінці членів суспільства. Формування загальних ідей функціонування влади у державі та суспільстві, взаємодія інститутів держави, участь громадян у житті держави на пряму залежать від рівня укоріненні та усвідомлення необхідності дотримання і ідеї справедливості, яка також є фундаментальним елементом побудови системи правосуддя. Саме тому, надзвичайно важливо враховувати теоретичні та практичні основи утвердження саме цих двох доктринальних понять в умовах утвердження демократичної та соціально орієнтованої країни». Така авторська позиція вбачається досить узагальненою та такою, що потребує свого уточнення під час публічного захисту дисертаційної роботи, так як даний висновок потребує подальшої конкретизації в контексті з'ясування першоджерел формування стандартів адміністративного судочинства.

2. При дослідженні міжнародних стандартів адміністративного судочинства автор зазначає, що «Залишається відкритим питання визнання таких стандартів судочинства як справедливість та верховенство права новими втілення норм *jus cogens*, що формують базис для розвитку національних галузевих стандартів судочинства» (ст. 189). Відповідно, дана позиція потребує додаткового уточнення.

3. В вступі дисертаційної роботи зазначено, що набуло подальшого розвитку обґрунтування реалізації права на справедливий суд в межах концепції адміністративного судочинства та його завдань через дію принципу *restitutio in integrum*, який стосується відновлення порушеного матеріального становища. Проте, в межах змісту роботи дана авторська позиція висвітлена недостатньо повно.

Однак, висловлені зауваження та пропозиції стосуються переважно окремих питань, які загалом не впливають на позитивну оцінку роботи і можуть становити собою предмет наукової дискусії в процесі публічного захисту.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Юркова Едуарда Олеговича на тему «Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства: теорія та практика» є закінченою самостійною науковою роботою, в якій відображені нові науково-обґрунтовані результати, що в своїй сукупності є суттєвими як для розвитку науки адміністративного права, правозастосовної практики та чинного адміністративного законодавства України.

Дисертант володіє глибокими теоретичними знаннями, підтверджує здібність до самостійного здійснення наукової роботи на належному науково-теоретичному і методологічному рівні. Аналіз роботи свідчить про вміння дисертанта аналізувати доктринальні та нормативні положення, критично їх оцінювати, а також робити власні висновки та пропозиції щодо удосконалення теоретичного розуміння та окремих аспектів застосування законодавства та конкретних наукових понять.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що дисертаційне дослідження Юркова Едуарда Олеговича на тему **«Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства: теорія та практика»** є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в комплексному аналізі теоретичних та прикладних основ реалізації рецепції стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду, а результати дослідження у формі наукових узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права. Робота відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої

вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – **Юрков Едуард Олегович** – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

PhD, доцент кафедри

конституційного та адміністративного права

Запорізького національного університету

М. В. Титаренко